

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**Методичні рекомендації
до виконання практичних завдань
та самостійної роботи
здобувачів вищої освіти спеціальності «Психологія»
освітньої програми «Психологія»
другого (магістерського) рівня**

**Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2025**

УДК 159.9.072(072.034)

M54

Укладач І. М. Ушакова

Затверджено на засіданні кафедри психології і соціології.
Протокол № 3 від 24.09.2024 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Методологія науково-психологічних досліджень [Електрон-
M54 ний ресурс] : методичні рекомендації до виконання практичних
завдань та самостійної роботи здобувачів вищої освіти спеціаль-
ності «Психологія» освітньої програми «Психологія» другого (ма-
гістерського) рівня / уклад. І. М. Ушакова. – Харків : ХНЕУ ім. С. Куз-
неця, 2025. – 52 с.

Подано тематичні плани семінарських занять і практичні завдання,
а також завдання для самостійної роботи за кожною темою навчальної
дисципліни та методичні рекомендації щодо їх виконання. Запропоновані
практичні завдання дадуть можливість повторити теоретичний матеріал,
виявити власні знання та сформувані компетентності, передбачені освітньою
програмою.

Рекомендовано для здобувачів вищої освіти спеціальності «Психоло-
гія» освітньої програми «Психологія» другого (магістерського) рівня.

УДК 159.9.072(072.034)

© Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця, 2025

Вступ

Основою будь-якої науки є методологія – специфічна галузь знання, яка займає проміжне місце в ієрархії пізнавальних сфер між конкретними науками та філософією. У гранично короткому визначенні методологія – це вчення про шляхи пізнавальної діяльності. Тому вивчення будь-якої науки має починатись (і закінчуватись – як узагальненням) саме з методології.

Вивчення освітнього компонента «Методологія науково-психологічних дослідження» дає можливість здобувачу вищої освіти сформулювати системне бачення теоретико-методологічних засад психологічного дослідження, що спирається на теоретичні і практичні положення експериментальної психології, психодіагностики тощо, підвищує культуру наукового мислення, розвиває навички організації та проведення психологічного дослідження. Основним результатом тут можна вважати готовність до науково-дослідницької діяльності у сфері психології. Це зумовлює важливе місце навчальної дисципліни у системі професійної підготовки психологів другого (магістерського) рівня в умовах вищого навчального закладу.

Метою навчальної дисципліни «Методологія науково-психологічних досліджень» є формування знань здобувачів про сутність та особливості проведення психологічних досліджень; забезпечення оволодіння вміннями та навичками проектування дослідження у сфері психології та його практичної реалізації, набуття здобувачами вищої освіти знань і вмінь, необхідних для організації та проведення наукових досліджень, оброблення, узагальнення та тлумачення його результатів.

Завданнями навчальної дисципліни є:

розкрити сутність, функції та рівні методології;

охарактеризувати систему методів теоретичного та емпіричного дослідження;

охарактеризувати етапи наукового, а саме – психологічного дослідження;

ознайомлення з парадигмою проведення наукових досліджень різного типу;

формування вміння визначати засоби статистичного оброблення результатів емпіричних досліджень;

забезпечення оволодіння навичками оформлення звітів про наукове дослідження у формах тез, статей, рефератів, кваліфікаційних робіт тощо.

Предметом навчальної дисципліни є сучасні наукові підходи до дослідження та аналізу психологічних явищ, інноваційного вирішення психологічних завдань.

Об'єктом навчальної дисципліни є методологія психологічної науки.

Результати навчання та компетентності, які формує навчальна дисципліна, визначено в табл. 1.

Таблиця 1

**Результати навчання та компетентності, які формує
навчальна дисципліна**

Результати навчання	Компетентності, які формує навчальна дисципліна
РН1	ЗК4, СК1, СК12
РН2	ЗК4, ЗК6, СК2, СК3, СК8
РН3	ЗК2, ЗК6, ЗК8, СК1
РН10	ЗК4, СК3, СК8, СК12

Примітка.

РН1. Здійснювати пошук, опрацювання та аналіз професійно важливих знань із різних джерел із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

РН2. Уміти організовувати та проводити психологічне дослідження із застосуванням валідних та надійних методів.

РН3. Узагальнювати емпіричні дані та формулювати теоретичні висновки.

РН10. Здійснювати аналітичний пошук відповідної до сформульованої проблеми наукової інформації та оцінювати її за критеріями адекватності.

ЗК2. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК6. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

ЗК8. Здатність розробляти та управляти проєктами.

СК1. Здатність здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних проблем психологічної науки та/або практики.

СК2. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження з елементами наукової новизни та/або практичної значущості.

СК3. Здатність вибирати і застосувати валідні та надійні методи наукового дослідження та/або доказові методики і техніки практичної діяльності.

СК8. Здатність оцінювати межі власної фахової компетентності та підвищувати професійну кваліфікацію.

СК12. Здатність до особистісного та професійного зростання.

Метою практичних та семінарських занять, а також самостійної роботи є закріплення набутих теоретичних знань і сприяння розвитку автономності здобувачів вищої освіти у процесі формування їхніх професійних компетентностей та професійно важливих якостей.

Методичні рекомендації складено відповідно до робочої програм навчальної дисципліни. Оцінювання результатів виконання практичних завдань та самостійної роботи здобувачів вищої освіти здійснюють відповідно до системи розподілу балів за формами і методами навчання, що наведена в технологічній карті накопичувальних балів.

Методичні рекомендації до семінарських занять, виконання практичних завдань та самостійної роботи

Практичне заняття – це форма навчального заняття, на якому викладач організує детальне закріплення здобувачами вищої освіти окремих теоретичних положень навчальної дисципліни, у результаті чого формуються уміння і навички практичного застосування знань теоретичного матеріалу шляхом індивідуального виконання здобувачами вищої освіти відповідних завдань.

Практичні заняття проводять відповідно до розробленого тематичного плану й охоплюють весь матеріал. Перелік тем практичних занять визначає робоча навчальна програма дисципліни. Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі, практичних завданнях різної складності; наочному матеріалі; методичних рекомендаціях; засобах оргтехніки.

Семінарське заняття – це форма навчального заняття, на якому викладач організовує дискусію за попередньо визначеними темами. До заняття здобувачі готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань чи рефератів. Перелік тем семінарських занять визначає робоча навчальна програма дисципліни. На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені виступи, активність здобувачів вищої освіти у дискусії, уміння формулювати і відстоювати свою позицію.

Тема 1. Наука та наукове пізнання

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Що таке наука?
2. Основні характеристики науки.
3. Що є критерієм істини в науці?
4. Яким чином відбувається розвиток наукових знань?
5. Дайте визначення поняття «система наук».
6. У чому полягають основні функції науки?

Методичні рекомендації до виконання завдання

Під час виконання завдання слід використовувати лекційний матеріал та літературні джерела за темою.

У процесі підготовки слід звернути увагу на такі положення:

1. Наука – це сфера діяльності людини, спрямована на отримання (вироблення і систематизацію у вигляді теорій, гіпотез, законів природи або суспільства тощо) нових знань про навколишній світ. Основою науки є збирання, оновлення, систематизація, критичний аналіз фактів, синтез нових знань або узагальнень, що описують досліджувані природні, суспільні або психологічні явища та (або) дозволяють будувати причинно-наслідкові зв'язки між явищами і прогнозувати їхній перебіг.

2. Наука вирізняється величезною кількістю характерних ознак: універсальність, фрагментарність, загальна значущість, знеособленість, систематичність, незавершеність, спадкоємність, критичність, достовірність, позаморальність, раціональність, чутливість.

3. Критерій істини – термін, що визначає стандарти, правила й процедури, за якими можна було б робити висновки про істинність тверджень. Критерії істини є інструментами верифікації. Розуміння критеріїв істини – наріжний камінь в оцінюванні вчення. Істинність результатів наукового пізнання перевіряє система прагматичних, логічних, естетичних, моральних та інших критеріїв (практика, досвід, логічна несуперечливість, краса, узгодженість із прийнятою мораллю тощо).

4. Під час розгляду цього питання слід звернути увагу на причини виникнення науки (практичні та гносеологічні потреби), основні етапи розвитку науки (від античності до наших днів) та наукові революції як злами еволюції.

5. Наука в ідеалі складає одне єдине ціле, оскільки її найвища мета – вивчити світ у всій його повноті, однак вона також є практичною діяльністю людства, а тому розподілена на галузі (окремі науки) за предметом та методами досліджень. Будь-яка наукова пізнавальна діяльність передбачає взаємодію суб'єкта (учений, науковий колектив) і об'єкта науки (предметна область, яку вивчають), у процесі якої використовують певну систему методів, прийомів дослідження і мови даної науки (знаки, символи, формули тощо).

Окремих галузей науки дуже багато, чимало з них діляться на інші галузі, які, своєю чергою, діляться ще на галузі. Загалом галузі науки зазвичай класифікують за двома головними напрямками: природничі

науки та суспільні науки. За межами цієї класифікації залишилися точні або формальні науки.

За співвідношенням із практикою виокремлюють фундаментальні та прикладні науки.

6. Слід розкрити такі функції науки: пізнавальна, критична, практична, культурно-виховна і розвиток системи знань. Звернути також увагу на завдання науки: констатація, інтерпретація, побудова моделей, прогнозування процесів і явищ, установлення можливих форм і напрямів практичного використання отриманих знань.

Практичне завдання. Охарактеризуйте сучасну психологію як розгалужену систему наукових дисциплін, що перебувають на різних щаблях формування і пов'язані з різноманітними сферами практики.

Звернути увагу, що нині налічують приблизно до сотні психологічних дисциплін, які класифікують за різними підставами.

Групу розподіляють на три підгрупи, кожна з яких має «представляти» одну групу психологічних дисциплін: теоретичні галузі, галузі практичної психології та прикладні галузі.

Оцінювання відбувається на основі таких критеріїв: повнота та широта відповіді, аргументованість доповіді, якість подання, комунікація між представниками групи.

Завдання для самостійної роботи. Повідомлення (7 – 9 хвилин) з презентацією (8 – 10 слайдів) на одну з тем (за вибором):

- Особливості сучасної науки.
- Поняття наукової парадигми.

Методичні рекомендації до створення доповіді

Тема та мета повідомлення: виберіть конкретну тему та чітко сформулюйте мету (інформувати, пояснити, довести), проаналізуйте першоджерела з цієї теми.

Структура повідомлення має містити вступ (коротке подання теми та зацікавлення слухачів); основну частину (логічне викладення основних тез, ідей, фактів, яке супроводжують прикладами; для кращого розуміння її слід розподілити на підпункти) та висновки (підсумовування сказаного з акцентом на ключових моментах).

Важливим моментом у доповіді є доступність і стислість. Використовуйте зрозумілу лексику, уникайте довгих речень та складних термінів без пояснень.

Плануйте час виступу (7 – 10 хвилин для коротких доповідей). Дотримуйтеся регламенту.

Інтерактивність. Задайте слухачам запитання або залиште час для обговорення. Це допоможе підтримати увагу.

Перед виступом перевірте матеріал і потренуйтеся, щоб уникнути невпевненості.

Візуалізація: додайте презентацію, схеми, таблиці або ілюстрації для полегшення сприйняття матеріалу.

Ці рекомендації допоможуть структурувати навчальне повідомлення та підвищити його ефективність.

Методичні рекомендації до створення презентації

Планування та структура:

Слайд 1. Тема, автор і мета презентації.

Основні слайди. Логічні блоки матеріалу (теза + пояснення / приклади).

Останній слайд. Підсумки, висновки або запрошення до обговорення.

Правила оформлення: використовуйте єдиний стиль (один шаблон на всі слайди). Не перевантажуйте текстом: до 5 – 7 рядків на слайд. Але і не залишайте картинки, рисунки, зображення без пояснень. Дотримуйтеся принципу балансу: поєднання тексту та зображень має бути гармонійним. Основні ідеї викладайте коротко і чітко. Використовуйте читабельні шрифти (Arial, Calibri, 24 – 32 пт). Виділяйте ключові слова (жирний шрифт або інший колір). Використовуйте мінімальну кількість анімацій та переходів (простих і непомітних). Важливий зміст, а не ефекти.

Візуальний контент: додайте графіки, діаграми, таблиці для наочності. Використовуйте зображення та іконки для підсилення змісту. Використовуйте 2–3 основні кольори для єдності дизайну. Уникайте занадто яскравих відтінків, щоб не відволікати від сенсу. Контраст між фоном і текстом має бути достатнім для зручного читання.

Інтерактивність і запитання: додайте запитання чи цікаві факти, щоб залучити аудиторію. Залиште час для обговорення наприкінці.

Перед виступом перевірте, як виглядає презентація на великому екрані. Потренуйтеся у виступі, щоб дотримуватися регламенту та впевнено користуватися слайдами.

Ці рекомендації допоможуть створити ефективну презентацію, яка буде зрозумілою, візуально привабливою та корисною для слухачів.

Тема 2. Наукове дослідження та його принципи

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Наукова діяльність та її форми.
2. Хто проводить наукові дослідження в Україні.
3. Наукове дослідження та його ознаки.
4. Види наукових досліджень.
5. Етапи проведення наукового дослідження.
6. Принципи наукового дослідження у психології.

Методичні рекомендації до виконання завдання

Під час виконання завдання слід використовувати лекційний матеріал та літературні джерела за темою.

1. Наукова діяльність – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання та використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Науковими дослідженнями займаються науковці.

2. Наукову діяльність в Україні здійснюють державні та приватні організації. До них належать: міністерство освіти і науки України, національна академія наук України, державні галузеві академії наук, громадські спеціалізовані академії, відомчі галузеві академії, наукові товариства, вищі навчальні заклади.

3. Наукове дослідження – це процес вивчення певного об'єкта (предмета або явища) за допомогою наукових методів, що має на меті встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності людей. Можна виокремити ознаки, які притаманні тільки науковому дослідженню: новизна та унікальність; творчий характер; взаємозв'язок теорії та практики; оригінальні підходи та технології; зв'язок з іншими науками; самостійність.

4. Наукові дослідження можуть бути: дослідницькі, описові та пояснювальні; теоретичні та емпіричні; фундаментальні, прикладні, пошукові розробки; довгострокові та короткострокові; експериментальні, методичні, описові, експериментально-аналітичні, історико-біографічні, дослідження змішаного типу тощо.

5. Наукові дослідження будь-якого класу, виду організовують у певній послідовності за схемою, яку можна подати у такому вигляді: обґрун-

тування актуальності теми; вивчення стану об'єкта та предмета дослідження; вивчення цілей і конкретних завдань дослідження; вибір методики проведення дослідження; опис процесу дослідження; обговорення результатів; формування висновків про результати досліджень, їхнє оцінювання і впровадження у виробництво.

Можливо також виокремлення чотирьох етапів дослідження: програмувальний, інформаційний, аналітичний, практичний.

6. Основні методологічні принципи психології: детермінізм; єдність свідомості і діяльності; рефлексорний принцип; особистісний підхід; об'єктивність; науковість; відображення; системності.

Практичне завдання. Пов'язати наведені в табл. 2 загальнонаукові підходи до дослідження з їхнім змістом. Заповнити таблицю відповідей, для цього поряд із заголовною буквою, яка означає певний підхід, поставити відповідну цифру, яка відповідає його змісту (наприклад: А5).

Таблиця 2

Загальнонаукові підходи дослідження та їхній зміст

Загальнонаукові підходи до дослідження	Зміст підходу
А. Історичний підхід	1. У розкритті умов зародження, розвитку і перетворення системи
Б. Системно-генетичний підхід	2. У використанні сукупності пізнавальних засобів, процедур, які дозволяють виявити схожість і відмінність між явищами, що досліджують, визначити їхню генетичну спорідненість, загальне й специфічне в їхньому розвитку
В. Системний підхід	3. У дослідженні процесів самоорганізації та становленні нових упорядкованих структур
Г. Синергетичний підхід	4. Полягає у комплексному дослідженні великих і складних об'єктів, дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин
Ґ. Аксиологічний підхід	5. У з'ясуванні якості і властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольнити потреби окремої особистості і певного суспільства, а також ідеї і спонукання у вигляді норми та ідеалу

Завдання для самостійної роботи. Розв'яжіть творче (професійно-орієнтоване) завдання. Обґрунтуйте свою відповідь.

Матеріалістичне пізнання дійсності є детерміністичним, тобто воно з'ясовує причинну зумовленість того, що вивчають. Стосовно психології

це виявляється в підході до психіки як до продукту особливим чином організованої матерії. Проте психіка, на відміну від матеріальних явищ, відзначається власною активністю. Вже немовля вибірково реагує на зовнішні подразники, а дорослий здатний довільно ставити перед собою цілі і досягає їх, долаючи перешкоди.

Чи не суперечить ця обставина детерміністичному підходу до психіки? Що детермінує активність людини?

Методичні рекомендації до виконання практичних завдань

Виконання практичних завдань є важливим елементом навчального процесу, що сприяє закріпленню теоретичних знань та розвитку практичних умінь. Щоб досягти максимального результату, варто дотримуватися чіткої послідовності та методичних рекомендацій.

1. Ознайомлення з умовами завдання: уважно прочитайте умови, визначте, що саме від вас вимагають (завдання може містити кілька питань або етапів); з'ясуйте ключові поняття та вимоги (якщо завдання включає спеціальну термінологію, переконайтеся, що ви її розумієте); уточніть формат виконання роботи.

2. Аналіз проблеми та планування: розподіліть завдання на підзавдання, це допоможе структурувати процес роботи; визначте ресурси (які знання, методи чи інструменти знадобляться для виконання завдання); визначте послідовність дій та час, який заплановано витратити на кожен етап та завдання в цілому.

3. Пошук та застосування методів вирішення: виберіть відповідний метод, орієнтуйтеся на теоретичні знання або приклади вирішення подібних завдань; використовуйте додаткові матеріали (підручники, наукові статті, інструкції, щоб уточнити деталі чи знайти підказки).

4. Оформлення виконання.

5. Висновки: узагальнення результатів (чи вдалося досягти поставленої мети).

6. Типові помилки під час виконання практичних завдань

Неправильне розуміння умови завдання: уважно перечитайте умови перед початком роботи.

Відсутність чіткої структури: вирішення має бути логічним та поетапним.

Ігнорування перевірки результатів: завжди звіряйте кінцеві результати з умовами завдання.

Перевантаженість теоретичною частиною: зосередьтеся на вирішенні, а не на повторенні теорії.

Виконання практичних завдань потребує уважного аналізу, системного підходу та грамотного оформлення. Дотримання цих методичних рекомендацій допоможе виконати завдання якісно, уникнути типових помилок та продемонструвати не лише знання, а й уміння застосовувати їх на практиці.

Тема 3. Методологія наукового дослідження

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Методологія та її рівні.
2. Методи наукового дослідження та їх види.
3. Рівні методів наукових досліджень.
4. Загальнонаукові методи та спеціальні методи наукового дослідження.
5. Теоретичні та емпіричні методи та їхня характеристика.

Методичні рекомендації до виконання завдання

Під час виконання завдання слід використовувати лекційний матеріал та літературні джерела за темою.

1. Термін «методологія» (від грецьк. *Methodos* – дослідження і *logos* – знання) позначає вчення про науковий метод пізнання, а також сукупність методів, що застосовують у будь-якій науці. Методологія – це спосіб дослідження явищ, підхід до досліджуваних явищ, планомірний шлях наукового пізнання і встановлення істини. Методологія – це вчення про найбільш загальні принципи, структуру, логічну організацію, методи та засоби пізнання і перетворення навколишнього світу. Під методологією дослідження мають на увазі вчення про принципи побудови, форми і способи науково-пізнавальної діяльності.

Загальноприйнята в сучасній науці типологія виокремлює такі рівні методології: філософський рівень, загальнонаукова методологія, конкретно-наукова методологія, технологічна методологія.

2. Метод (від грецьк. *methodos* – шлях, спосіб пізнання, дослідження, простежування) визначають як спосіб досягнення певної мети, сукупність прийомів або операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності. Метод є шлях пізнання, що дослідник прокладає до свого предмета, керуючись певною гіпотезою.

Метод дослідження – це деяка специфічна процедура, що складається з певних дій або операцій, за допомогою яких здобувається й обґрунтовується нове знання в науці.

Методи дослідження класифікують деякими методологами за різними ознаками: за рівнем пізнання – емпіричні й теоретичні; за точністю припущень – детерміністичні й стохастичні, або ймовірно-статистичні; за функціями, які вони здійснюють у пізнанні – методи систематизації, пояснення й прогнозування; від конкретної області дослідження – фізичні, біологічні, соціальні, технічні тощо.

3. Залежно від мети, завдання досліджень і необхідних результатів, методи наукового пізнання умовно поділяють на декілька рівнів: емпіричний, експериментально-теоретичний, теоретичний і метатеоретичний. Необхідно коротко охарактеризувати кожен рівень.

4. Загальнонаукові методи дослідження – емпіричні (експеримент, спостереження, опис) та теоретичні (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, пояснення, класифікація тощо), а також системний, функціональний, конкретно-науковий.

Спеціальні методи дослідження ґрунтуються на вивченні конкретних властивостей речей та явищ та їхніх параметрів. До них належать: формально-логічний, порівняльно-правовий та інші методи наукового пізнання.

Кожна наука має певну сукупність методів проведення досліджень під час вивчення власного предмета, яку можна класифікувати на такі групи:

методи накопичування фактів, що мають відношення до об'єкта дослідження (спостереження, реєстрація, вимірювання);

методи описування фактів або властивостей ідеалізованого об'єкта дослідження та факторів, що відображають ці властивості, а також явищ (процесів), що досліджують, розвиток яких визначено цими факторами;

методи аналізу фактів, властивостей, факторів і явищ за різними показниками і критеріями (оцінювання, зіставлення, порівняння, класифікація, упровадження, систематизація);

методи обґрунтування наукових висновків, серед яких мають бути такі методи: побудови (синтезу), доведення, оцінювання достовірності;

методи вибору й обґрунтування наукових рекомендацій, у тому числі методи побудови (синтезу), оцінювання й оптимізації;

методи інтерпретації та експериментальної перевірки висновків і рекомендацій;

методи корекції.

У процесі вирішення наукової проблеми вчений, як правило, самостійно шукає методи та способи її вирішення. Усі ухвалені методичні рішення необхідно фіксувати у формі методик, які періодично переглядають.

5. Емпіричне та теоретичне (як типи дослідницької діяльності) розрізняє предмет дослідження: емпіричне дослідження орієнтується на безпосереднє вивчення явищ, теорія орієнтується на рівень сутності й об'єктивної закономірності в досліджуваному процесі чи явищі.

Емпіричному рівню пізнання відповідають методи спостереження, експерименту, вимірювання, порівняння, опису. За допомогою спостереження, вимірювання, експерименту формують фактологічну базу науки.

Методи наукового пізнання подвійного призначення (для використання на емпіричному і теоретичному рівнях пізнання) містять мислений експеримент, абстрагування, аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, моделювання.

До теоретичних методів пізнання належать сходження від абстрактного до конкретного, ідеалізація, формалізація, аксіоматичний та системний методи.

Слід детально зупинитись на характеристиці кожного з перерахованих методів.

Практичне завдання. Пов'язати наведені в табл. 3 види абстракцій та їхню характеристику. Заповнити таблицю відповідей, для цього з поряд із заголовною буквою, яка означає певний вид, поставити належну цифру, яка відповідає його характеристиці (наприклад: А5).

Таблиця 3

Види абстракцій та їхня характеристика

Види абстракцій	Характеристика виду
1	2
А. Ізолювання	1. Відвернення від незавершеності (і завершеності) процесу утворення нескінченної множини, від неможливості задати її повним переліком усіх елементів
Б. Конструктивізація	2. Виокремлення властивостей і відношень, нерозривно пов'язаних з предметами, і позначення їх певними назвами, що надає абстракціям статус самостійних предметів – «надійність», «технологічність»

1	2
В. Актуальної нескінченності	3. Утворення понять шляхом об'єднання предметів, пов'язаних відношеннями типу рівності в особливий клас (відвернення від деяких індивідуальних властивостей предметів)
Г. Ототожнення	4. Відвернення від реальних меж людських можливостей, зумовлених обмеженістю тривалості життя за часом та у просторі (нескінченність виступає вже як потенційно здійсненна)
Г. Потенційної здійсненності	5. Відвернення від невизначеності меж реальних об'єктів

Методичні рекомендації до вирішення практичних завдань наведено до теми 2.

Завдання для самостійної роботи. Питання для самостійного вивчення: кваліметричні методи наукового дослідження.

Характерним також є використання в наукових дослідженнях кваліметричних методів (або кількісних). У цей час активно розвивається цілий науковий напрям, орієнтований на кількісний опис якості предметів, який має назву «кваліметрія». Це область наукового знання, що вивчає методологію й проблематику розроблення системних кількісних оцінок якості предметів, явищ, процесів.

Розрізняють дві групи кількісних методів, щодо їхнього використання: перша група – для оброблення результатів спостережень і експериментів (особливо відомий серед них – статистичний метод); друга група – для моделювання, діагностики, прогнозування, комп'ютеризації досліджуваного процесу.

Методичні рекомендації до самостійного вивчення питання

Для ефективного самостійного вивчення будь-якого питання слід спочатку ознайомитися з темою та визначити ціль вивчення (наприклад, розуміння концепцій, підготовка до тестування, розвиток практичних навичок тощо).

Потім здійснюють пошук та аналіз джерел. Слід використовувати наукові статті, підручники, онлайн-ресурси, лекції та відеоматеріали для збирання інформації. Потрібно звертати увагу на надійність джерел і вибирати праці визнаних авторів або матеріали з рецензованих журналів. Важливим джерелом інформації є також бібліографічні бази даних, а саме GoogleScholar, JSTOR або національні бібліотеки.

Велику тему бажано розділити на підрозділи, щоб працювати з нею поетапно.

Багато занотовувати ключові поняття, формули та приклади, використовувати засоби візуалізації матеріалу. Важливо також вести електронний або рукописний конспект, щоб легше згадувати важливу інформацію.

Рекомендовано також застосування знань на практиці (вирішення завдання, проходження тестів, пошук прикладів та виконання вправ, залучення до групових обговорень або ділових ігор), а також тестування чи усна відповідь на занятті як засіб перевірки ефективності власної роботи та отримання зворотного зв'язку у вигляді рекомендацій від викладача.

Ці етапи допоможуть ефективно організувати самостійне навчання та краще засвоїти матеріал.

Тема 4. Методологічні основи психологічного дослідження

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Особливості психології як науки.
2. Методологічні принципи психології.
3. Етапи проведення психологічного дослідження.
4. Методи психологічного дослідження та їхня класифікація.
5. Методи оброблення та інтерпретації даних у психології.
6. Методи активного психологічного впливу на особистість та групу.

Методичні рекомендації до виконання завдання

1. Наука – не єдиний спосіб пізнання навколишнього світу людиною.

Буденне пізнання – це отримання інформації про навколишній світ у процесі життєдіяльності. Порівняно з наукою буденне пізнання характеризується емпіричними узагальненнями, інтуїтивним характером, індивідуальністю, обмеженістю у передаванні інформації, неважливістю методів.

Естетичне пізнання – це пізнання через мистецтво. Якщо естетичне пізнання орієнтується на унікальність особистості, є образним та емоційним, то наукове, навпаки, прагне до узагальненості, є раціональним та інтелектуальним.

Релігійне пізнання – це пізнання через віру. Воно не є критичним, але дуже догматичним та ідеалістичним. Натомість, наукове пізнання є критичним, постулати – спростовними, а світ – об'єктивним.

Психологія має порівняно з іншими науками ряд особливостей:

Це наука про найскладніше, що поки що відоме людству.

У психології людина одночасно є і суб'єктом, і об'єктом пізнання.

Унікальність її практичних наслідків.

Надзвичайна перспективність психологічних досліджень.

Величезна різноманітність уявлень та підходів.

Невизначеність наукового спрямування.

Суб'єктивність у дослідженнях.

Відмінності життєвих психологічних знань від наукових:

життєві знання конкретні, пов'язані з конкретними життєвими ситуаціями, а наука прагне до узагальнення і виявлення закономірностей;

життєві знання мають інтуїтивний характер (отримуються шляхом проб та помилок), наука ж прагне до раціонально пояснення психічних явищ і їхнього прогнозування;

життєві знання передаються дуже обмежено (з вуст в уста), наука ж використовує спеціальні системи для їхнього передавання (книги, лекції, наукові школи тощо);

у життєвій психології одержання знань здійснюється через спостереження, міркування, безпосереднє переживання подій, а наукові знання – результат спеціальних досліджень;

наукова психологія має величезний і унікальний фактичний матеріал, який є недоступним носієві життєвої психології.

2. Принцип (від лат. *Principium* – початок, основа) – це основне вихідне положення якої-небудь теорії, вчення, науки, світогляду. У науці принципами називають загальні положення, яким повинні задовольняти наукові припущення, гіпотези або теорії.

Принципи відрізняються від законів природи тим, що їхнє формулювання загальніше, менш конкретне. Від аксіом принципи відрізняються тим, що вибираються не довільно, а формулюються в процесі пошуку істини, а тому можуть виникати, змінюватися і застарівати. Водночас, принципи часто мають обмежені області застосування. Серед методологічних принципів у вітчизняній психології, насамперед, виокремлюють такі: детермінізму; відображення; єдності психіки й діяльності; розвитку; системності.

Проте в різних джерелах число принципів варіюється від трьох до дев'яти. Так, наприклад, можна зустріти опис таких принципів, як єдність свідомості і діяльності, системно-діяльнісний, взаємодії зовнішніх впливів

і внутрішніх умов, цілісності, особистісного і навіть принцип особистісно-діяльнісного підходу.

3. Структура психологічного дослідження має ряд обов'язкових етапів: постановка проблеми, її теоретичний аналіз, висунення дослідницьких гіпотез, планування та проведення дослідження, аналіз та інтерпретація отриманих даних, формулювання висновків.

Слід зупинитись на характеристиці цих етапів.

4. Методи психологічних досліджень – це сукупність засобів й прийомів вивчення фактів психічних явищ та проявів психічної діяльності.

Класифікація методів Ананьєва Б. Г.:

Організаційні методи: а) порівняльний; б) лонгітюдний; в) комплексний.

Група *емпіричних* методів: а) спостереження і самоспостереження; б) експериментальні методи; в) психодіагностичні методи; г) прийоми аналізу процесів і продуктів діяльності; ґ) метод моделювання; д) біографічний метод.

Методи і прийоми *оброблення емпіричних даних*: а) методи математичної статистики; б) якісна характеристика отриманого матеріалу.

Інтерпретаційні методи: а) генетичний метод; б) структурний метод.

5. Методи оброблення даних – це кількісні та якісні методи. До кількісних методів належать визначення середніх величин та міри розсіювання, коефіцієнтів кореляції, факторний аналіз, побудова графіків, гістограм, схем, таблиць, матриць тощо. Якісний метод передбачає аналіз і синтез отриманих даних, їхню систематизацію та порівняння з результатами інших досліджень.

До інтерпретаційних методів належать генетичний метод аналізу психологічних даних у процесі розвитку – з виокремленням стадій, критичних моментів, суперечностей тощо, а також структурний, системний метод, який передбачає встановлення зв'язків між усіма психічними якостями індивіда. Останній полягає у реалізації особистісного підходу.

6. Сучасній науковій психології властиві не лише великі методичні можливості у пізнанні закономірностей психіки, а й здатність у разі потреби активно впливати на психічні властивості особистості. Ці методи може застосовувати тільки професійно підготовлений психолог.

Слід коротко охарактеризувати психологічну консультацію, психологічну корекцію, психологічний тренінг, психологічну терапію та реабілітацію

(гіпноз, аутогенне тренування, арттерапія, терапія творчим самовираженням, трудотерапія тощо).

Практичне завдання. Класифікуйте зазначені методи, за такими основними групами:

а) організаційні; б) емпіричні; в) методи оброблення даних; г) інтерпретаційні;

1) спостереження; 2) польовий експеримент; 3) інтроспекція; 4) порівняльний метод; 5) лонгітюдний метод; 6) генетичний метод; 7) біографічний метод; 8) психодіагностичні методи; 9) моделювання; 10) лабораторний експеримент; 11) структурний метод; 12) тестування; 13) опитування; 14) метод зрізів.

Методичні рекомендації до вирішення практичних завдань наведено до теми 2.

Завдання для самостійної роботи. Питання для самостійного вивчення: класифікація методів психологічного дослідження (за Г. Пирьовим, М. Роговіним та Г. Заленським, В. Дружиніним).

Залежно від авторського підходу виокремлюють декілька класифікацій методів психологічного дослідження.

Класифікація методів Пирьова Г. Д.: *спостереження об'єктивне* (безпосереднє; об'єктивно-клінічне; опосередковане) та *суб'єктивне* (самоспостереження безпосереднє та опосередковане); *лабораторний експеримент* (класичний; психометрія); *природний експеримент*; *психолого-педагогічний експеримент* (констатуючий; формуючий); *моделювання*; *психологічна характеристика*; *допоміжні методи* (неспецифічні для психології: фізіологічні; фармакологічні; біохімічні; математичні; графічні); *спеціальні методи* (специфічні для психології: генетичний метод; метод порівняльного дослідження; патопсихологічний метод).

Класифікація методів Роговіна М. С. і Заленського Г. В.: метод герменевтики; біографічний метод; спостереження; самоспостереження; клінічний метод; експеримент.

У підручнику В. Дружиніна обґрунтовують доцільність за аналогією з іншими науками виокремлювати в психології три класи методів: емпіричні; теоретичні; інтерпретаційні та описові.

Методичні рекомендації до самостійного вивчення питання наведено до теми 3.

Тема 5. Академічна доброчесність та нечесність

Питання для обговорення на практичному занятті

1. Сутність та фундаментальні цінності академічної доброчесності.
2. Сутність та види академічного плагіату.
3. Системи для перевірки текстів на ознаки плагіату.
4. Основні засоби протидії плагіату.

Методичні рекомендації до виконання завдання

1. Академічна доброчесність – це моральний кодекс та етичні правила цивілізованого наукового та освітнього співтовариства.

Поняття академічної доброчесності охоплює такі цінності, як запобігання шахрайству, фальшуванню та плагіату; підтримка академічних стандартів; чесність і ретельність у дослідженнях та науковому видавництві. Міжнародний центр академічної доброчесності Ратлендського інституту етики, Університет Клемсон у Південній Кароліні розробили документ «Фундаментальні цінності академічної доброчесності» (Fishman, 2012 р.), за яким академічна доброчесність – це відданість академічної спільноти шести фундаментальним цінностям: чесності, довірі, справедливості, повазі, відповідальності й мужності. Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними, науковими працівниками та здобувачами передбачає:

посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей;

дотримання норм законодавства про авторське право;

надання достовірної інформації про результати досліджень та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність;

контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами вищої освіти.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти передбачає:

самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливим освітніми потребами цю вимогу застосовують з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);

посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей;

дотримання норм законодавства про авторське право;

надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності.

2. Порушенням академічної доброчесності вважають академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства. Формою академічного плагіату є самоплагіат, що полягає у відтворенні без посилання на джерело інформації власних раніше опублікованих текстів.

Види плагіату:

копіювання інформації іншого автора та подання роботи як своєї без оформлення цитування;

дослівне копіювання чужої роботи (або її фрагмента) у свою без належного оформлення цитування;

парафраза – переказ своїми словами тексту іншого автора, сутність якого полягає в заміні слів та знаків;

компіляція – процес написання твору, наукової праці на підставі чужих матеріалів без самостійного дослідження та опрацювання джерел.

Визначають навмисний та ненавмисний плагіат. Відповідно, у кодексах доброчесності ЗВО прописано, як карають кожен із видів плагіату.

3. Одним із сучасних напрямів боротьби з академічним плагіатом є його виявлення і констатація за допомогою комп'ютерних програм. Перевірити оригінальність тексту можна за допомогою веббраузера, онлайн-сервісів або спеціальних антиплагіатних програм.

Онлайн-сервіси та програми, які можна використати для виявлення плагіату: AdvegoPlagiat, Content-watch, Edu-Birde, Etxt Antiplagiat Plagiarisma Like-Exactus, UNICHECK.

4. З метою запобігання плагіату науковці повинні виконувати такі мінімальні рекомендації Міністерства освіти і науки України:

4.1. Будь-який текстовий фрагмент обсягом від речення і більше, відтворений у тексті наукової роботи без змін, з незначними змінами або в перекладі з іншого джерела, обов'язково має бути супроводжений посиланням на це джерело. Винятки допускають лише для стандартних текстових кліше, які не мають авторства та/чи є загальноновживаними.

4.2. Якщо перефразування чи довільний переказ у тексті наукової роботи тексту іншого автора (інших авторів) займає більше одного

абзацу, посилання (бібліографічне та/або текстуальне) на відповідний текст та/або його автора (авторів) має міститися щонайменше один раз у кожному абзаці наукової роботи, крім абзаців, що повністю складаються з формул, а також нумерованих та маркованих списків (в останньому разі допускають подати одне посилання наприкінці списку).

4.3. Якщо цитату з певного джерела наводять за першоджерелом, у тексті наукової роботи має бути наведено посилання на першоджерело. Якщо цитату наводять не за першоджерелом, у тексті наукової роботи має бути наведено посилання на безпосереднє джерело посилання («цитуються за ...»).

4.4. Будь-яка наведена в тексті наукової роботи науково-технічна інформація має бути супроводжена чітким вказуванням на джерело, з якого взята ця інформація. Винятки допускають лише для загально-відомої інформації, визнаної всією спільнотою фахівців відповідного профілю. У разі використання в науковій роботі тексту нормативно-правового акта достатньо зазначити його назву, дату ухвалення та, за наявності, дату ухвалення останніх змін до нього або нової редакції.

Авторів попереджують, що вони несуть повну персональну цивільну відповідальність за автентичність змісту статей. Журнал може нести адміністративну відповідальність у порядку, визначеному щодо наукових фахових видань України, а також інші види відповідальності.

Практичне завдання. Розподілити види плагіату, наведені далі, за ознакою «навмисний або ненавмисний» на підставі положень Баррі Гілмора (позначити у відповідній колонці).

Види роботи	Плагіат	
	Навмисний	Ненавмисний
Добирати матеріал дослівно з підручника, щоб відповісти на запитання		
Включення джерел до списку бібліографії, але без цитування їх у тексті		
Завантаження цілої роботи з інтернету		
Заміна слів у реченні		
Компіляція тексту з різних джерел		
Копіювання речення чи двох		
Надтоїсна співпраця зі співавтором		
Невміння перефразувати		
Списування одне в одного		

Методичні рекомендації до вирішення практичних завдань наведено до теми 2.

Завдання для самостійної роботи. Аналіз термінів, що позначають академічну нечесність: академічний плагіат, само плагіат, фабрикація даних, фальсифікація даних, академічне шахрайство, обман, списування, вплив у різній формі.

Методичні рекомендації до самостійного вивчення питання наведено до теми 3.

Тема 6. Основи теоретичного дослідження в психології

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Порядок проведення наукового дослідження.
2. Проблема, тема, об'єкт, предмет дослідження, мета та завдання: сутність, взаємозв'язки, вимоги до формулювання.
3. Гіпотеза: сутність, значення та вимоги до її формулювання.
4. Теоретичні методи дослідження в психології: сутність, види, варіанти застосування.
5. Особливості використання наукового стилю мовлення в науково-дослідній роботі.

Методичні рекомендації до виконання завдання

1. Психологічне дослідження проводять за такими етапами:
Відповідно до наукової проблеми і теми дослідження визначають його об'єкт і предмет, мету, гіпотезу та завдання.
Вибір наукових методів дослідження, які доповнюють один одного (теоретичних та емпіричних).
Визначення умов дослідження (де, з ким, як планують проведення).
Розроблення плану емпіричного дослідження.
Вибір методів оброблення емпіричних даних (кількісний, якісний аналіз).
Інтерпретація зібраного експериментального матеріалу.
Формулювання висновків і визначення сфери їхнього застосування.
<https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/vajinskii-posibnyk.pdf> (С. 185) – загальна схема науково-психологічного дослідження.

2. Будь-яке дослідження розпочинають з проблеми. Проблема – це протиріччя між знаннями про потреби людей у будь-яких результативних практичних чи теоретичних діях і незнання шляхів і засобів їхньої реалізації.

Наукова проблема – це конкретне питання, яке виникає тоді, коли наявних знань недостатньо для вирішення якогось завдання і невідомий спосіб, за допомогою якого можна здобути відсутні знання.

Оскільки наукова проблема становить сукупність складних теоретичних або практичних питань, то в процесі наукового дослідження або визначення їхніх параметрів, проблеми поділяють на складові компоненти – теми. Тобто, тема – це частина наукової проблеми, яка охоплює одне або кілька питань дослідження.

Тема повинна бути актуальною, мати ознаки наукової новизни, мати невеликий термін розроблення та втілення.

Актуальність теми – це переконаність у тому, що раніше подібні роботи не виконувалися, що тема є сучасною та необхідною на даному етапі розвитку суспільства, має соціальне і наукове значення, а також цікава з практичної точки зору.

Наукова новизна – це ознака, за якою отриманий результат відрізняється від раніш існуючого. Ступінь цієї відмінності можуть визначитися так: вперше одержані; отримали подальший розвиток; удосконаленні.

Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію та вибране для вивчення.

Предмет дослідження – явище або процес, що знаходиться в межах об'єкта та розглядається як елемент, частина об'єкта дослідження.

Мета дослідження – це кінцевий результат, на досягнення якого воно спрямоване. Вона має адекватно відображатись у темі роботи, містити в узагальненому вигляді очікувані результати та наукові завдання.

Завдання наукового дослідження, як правило, полягають у:

вирішенні теоретичних питань, які пов'язані з проблемою дослідження (введення до наукового обігу нових понять, розкриття їхньої сутності і змісту; розроблення нових критеріїв і показників; розроблення принципів, умов і факторів застосування окремих методик і методів);

виявленні, уточненні, поглибленні, методологічному обґрунтуванні суттєвості, природи, структури об'єкта, що вивчають; виявленні тенденцій

і закономірностей процесів; аналізі реального стану предмета дослідження, динаміки, внутрішніх протиріч розвитку;

виявленні шляхів та засобів удосконалення явища, процесу, що досліджують (практичні аспекти роботи); обґрунтуванні системи заходів, необхідних для вирішення прикладних завдань;

експериментальній перевірці розроблених пропозицій щодо вирішення проблеми, підготовці методичних рекомендацій для їхнього використання на практиці.

3. Гіпотезою є аргументоване наукове припущення, висловлене на основі повноцінного аналізу літератури та теоретичних основ на тему. Спочатку глибоко опрацьовують проблему, а потім автор робить свої попередні висновки. Далі вони підтверджуються чи ні. У цьому вся сутність процесу.

Формулювання гіпотези наукового дослідження визначає шлях, яким вирішуватиметься поставлена проблема, від неї залежать методи, предмет та об'єкт дослідження, вона визначає новизну і хід виконання дипломної роботи – від її невірної формулювання тема може втратити актуальність.

4. Теоретичні методи спрямовані на створення теоретичних узагальнень та формулювань закономірностей досліджуваних явищ, мета яких полягає у поясненні відкритих явищ, установленні закономірних зв'язків між явищами, формулюванні законів і закономірностей розвитку явищ і на цій основі передбаченні нових явищ.

На теоретичному рівні дослідження використовують такі загально-наукові методи: аналіз; синтез; індукція; дедукція; порівняння; формалізація; абстрагування.

Слід також зупинитись на розгляді таких методів, як моделювання, реконструювання, типологічний метод.

Практичне завдання. Проаналізувати особливості застосування теоретичних методів у конкретному науковому дослідженні (на вибір – магістерська робота, дисертація, наукова стаття, монографія); свої думки подати на семінарському занятті.

Методичні рекомендації до вирішення практичних завдань наведено до теми 2.

Завдання для самостійної роботи

1. Питання для самостійного вивчення. Особливості використання наукового стилю мовлення в науково-дослідній роботі.

2. Сформулювати ідеї щодо власного кваліфікаційного дослідження за схемою:

галузь психології, яка викликає найбільший інтерес;

психологічний феномен, який найбільше цікавить;

можливості теоретичного та емпіричного вивчення цього психологічного феномена (наявність сучасних україно- чи англomовних джерел, вимірюваність явища, група дослідження, місце дослідження, часові рамки);

запропонувати кілька можливих тем дослідження;

обґрунтувати актуальність даної теми.

Методичні рекомендації до самостійної роботи

1. Науковий стиль мовлення: як писати наукові тексти (URL: <https://surl.li/ylsgdh>).

2. Рекомендації щодо вибору теми подано в додатку А.

Тема 7. Основні методи емпіричного дослідження

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Основні методи емпіричного дослідження.

2. Надійність, валідність та адаптація психологічного інструментарію.

3. Методи вимірювання у психології.

4. Метод порівняння. Види порівняння.

5. Узагальнення результатів емпіричних досліджень.

Методичні рекомендації до виконання завдання

1. Емпіричні методи, або методи збирання даних, – це різні способи отримання психологічної інформації від випробовуваних. Класифікацій дослідницьких методів у психології досить багато.

За типом одержуваної інформації (класифікація Р. Кеттела: L-дані (спостереження), Q-дані (опитувальників, анкет, інтерв'ю тощо), Т-дані (експеримент, моделювання)).

За наявністю або відсутністю впливу дослідника на досліджуваних (активний вплив відсутній (спостереження і опитування), дослідник впливає на поведінку досліджуваних (експеримент), дослідник сам не чинить впливу на піддослідних, але за допомогою різноманітних методик фіксує

результати таких впливів, які сам він надати не може (квазіексперимент)).

За способом отримання психологічної інформації (даних) (апаратні, опитувальні, проєктивні, тестові, експертні, експериментальні, архівні тощо).

2. Надійність психодіагностичного інструмента показує, наскільки точними є вимірювання, наскільки узгодженими та стабільними є результати дослідження у певних проміжках часу. Тобто надійний інструментарій забезпечує стійкі та відтворювані результати.

Валідність психодіагностичної методики вказує на те, що діагностичний інструмент вимірює те, що дослідник очікує виміряти.

Адаптація запозичених методик полягає в адаптації до тих соціокультурних умов, в яких вона буде використана. Тому вона підлягає перевірці чи повторному огляді психометричних властивостей репрезентативності, надійності, валідності, вірогідності.

3. Вимірювання – це присвоєння балів окремим особам, щоб бали представляли певну характеристику індивідів. Психологічний вимір часто називають психометрією. Психологічні конструкції не можна спостерігати безпосередньо. Тому в психології створюють спеціальні процедури, які дозволяють це зробити.

С. Стівенс фактично запропонував чотири різні рівні вимірювання (які він назвав «шкалами вимірювання»), які відповідають чотирьом типам інформації, яку можна повідомити за допомогою набору балів: номінальний, порядковий, інтервальний, співвідношення (коефіцієнт рівня вимірювання).

4. Порівняння – це процес зіставлення предметів або явищ дійсності з метою встановлення подібності чи відмінності між ними, а також знаходження загального, притаманного, що може бути властивим двом або кільком об'єктам дослідження.

Широко використовують порівняння для систематизації й класифікації понять, адже це дає змогу співвіднести невідоме з відомим, пояснити нове через вже наявні поняття і категорії.

Метод порівняння буде плідним, якщо під час його застосування виконують такі вимоги:

порівнюватися можуть тільки такі явища, між якими може існувати певна об'єктивна спільність;

порівняння повинно здійснюватися за найважливішими, найсуттєвішими (у плані конкретного завдання) ознаками.

Результатом порівняння є відносна величина, яка показує, у скільки разів порівнювана величина більша (менша) за базисну, іноді – скільки одиниць однієї величини припадає на 100, на 1 000 і т. д. одиниць іншої, базисної величини.

Розрізняють: порівняння з еталоном, порівняння у часі, територіально-просторові порівняння.

Порівняння завжди є важливою передумовою узагальнення.

5. Узагальнення – це комплекс послідовних дій зі зведення конкретних одиничних фактів в єдине ціле з метою виявлення типових рис і закономірностей, притаманних досліджуваному явищу.

Багатогранність видів і форм, у яких проявляються однакові за своєю суттю процеси, передбачає поділ їх на складові, на групи особливого класу, через те найважливішими специфічними методами на етапі узагальнення даних є класифікації та використання узагальнювальних показників.

Найпростіші узагальнення полягають в об'єднанні, групуванні об'єктів на основі окремої ознаки (синкретичні об'єднання). Складнішим є комплексне узагальнення, за якого ряд об'єктів з різними основами об'єднуються в єдине ціле.

Узагальнення – основа оброблення та інтерпретації даних (додаток Б).

Практичне завдання. Пов'язати наведені в таблиці емпіричні методи наукового дослідження та їхню характеристику. Для цього поряд із заголовною буквою, яка означає певний метод, поставити належну цифру, яка відповідає його характеристиці (наприклад: А3).

Емпіричні методи	Характеристика методу
А. Спостереження	1. Процедура визначення числового значення певної величини за допомогою одиниці вимірювання
Б. Вимірювання	2. Апробація знання досліджуваних явищ у контрольованих або штучностворених умовах
В. Експеримент	3. Процес зіставлення предметів або явищ дійсності з метою встановлення подібності чи відмінності між ними, а також знаходження загального, притаманного, що може бути властивим двом або кільком об'єктам дослідження
Г. Порівняння	4. Цілеспрямоване й систематичне сприйняття дослідником дій і поведінки людини або особливостей перебігу досліджуваного явища, процесу і їх специфічних змін

Методичні рекомендації до виконання практичних завдань
подано до теми 2.

Завдання для самостійної роботи. Визначити відносно приблизної теми власного кваліфікаційного дослідження:

- об'єкт;
- предмет;
- мету;
- завдання;
- можливі методи дослідження (3 – 4 методики);
- організація дослідження (з ким і як слід проводити дослідження).

Методичні рекомендації до самостійної роботи

Рекомендації щодо визначення названих складових подано в додатку В.

Тема 8. Оприлюднення результатів наукового дослідження. Наукові публікації

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Наукові публікації: поняття, різновиди, основні вимоги.
2. Наукові статті та їх особливості.
3. Тези.
4. Доповідь.

Методичні рекомендації до виконання завдання

1. Публікація (від лат. publicato – оголошую всенародно, оприлюднюю): доведення до загального відома за допомогою ЗМІ; розміщення тексту в різних виданнях (газетах, журналах, книгах); текст, надрукований у будь-якому виданні.

Науковим вважають видання результатів теоретичних і (або) експериментальних досліджень. Статус наукового видання потребує суворого дотримання вимог видавничого оформлення видання.

До науково-дослідних видань зараховують: монографія, науковий реферат (автореферат), інформативний реферат, тези доповідей, а також матеріали наукової конференції, збірник наукових праць.

2. Наукова стаття – вид наукової публікації, у якому описано кінцеві або проміжні результати проведеного дослідження, обґрунтовано способи їхнього отримання, а також окреслено перспективи подальших напрацювань.

Більш детально методику написання статті описано в додатку Г.

3. Тези (від грецьк. *thesis* – положення, твердження) – це коротко, точно, послідовно сформульовані основні ідеї, думки, положення наукової доповіді, повідомлення, статті або іншої наукової праці. Тези доповіді – це опубліковані до початку наукової конференції (з'їзду, симпозіуму) матеріали попереднього характеру, що містять викладення основних аспектів наукової доповіді. Вони фіксують науковий пріоритет автора, містять матеріали, не викладені в інших публікаціях. Рекомендований обсяг тез наукової доповіді – 2–3 сторінки машинописного тексту через 1,5 інтервалу.

Схематично структура тез наукової доповіді має такий вигляд: коротка преамбула (постановка проблеми) – теза – аргумент – доказ – результат – перспективи. У тезах доповіді слід уникати посилань на джерела, цитат, цифрового і фактичного матеріалу. Кожна теза містить самостійну думку, що висловлюється в одному або кількох реченнях.

4. Наукова доповідь (повідомлення). Доповідь – це документ, у якому викладають певні питання, подають висновки, пропозиції. Вона призначена для усного (публічного) читання та обговорення. Наукова доповідь – це зафіксоване у вигляді повного тексту публічне повідомлення, розгорнуте викладення певної наукової проблеми (теми, питання). Структура тексту доповіді є практично аналогічною плану статті й може складатися із вступу, основної й підсумкової частини.

Під час написання доповіді слід зважати на те, що за 10 хвилин людина може усвідомлено прочитати матеріал, який надруковано на чотирьох сторінках машинописного тексту (через півтора інтервали). Слід розраховувати свій час.

Практичне завдання. Аналіз статті, яку буде цитовано під час написання кваліфікаційної роботи за таким планом:

Бібліографічні дані.

Викладення основної ідеї твору.

Опис основних ідей автора(-ів), які стосуються теми дослідження.

Власне оцінювання цих ідей (співпадають чи не співпадають вони з вашими і за якими параметрами).

Методичні рекомендації до вирішення практичних завдань

Приклад аналізу надано в додатку Д.

Завдання для самостійної роботи. Написати тези доповіді відповідно до вимог, поданих далі.

Методичні рекомендації до самостійної роботи

Тези оформлюють на листі формату А4 (210×297 мм) (збереження файлу у форматі *.doc або *.docx).

Орієнтація: книжкова.

Поля: усі сторони 2 см.

Абзац: 1,25 см.

Міжрядковий інтервал: 1,5.

Розмір шрифту: кегль: 14, «Times New Roman».

Розстановка переносу: не використовують.

Нумерація сторінок: не використовують.

Рисунки та таблиці: слід подавати одразу після тексту, де їх згадують вперше, або на наступній сторінці. Усі рисунки мають супроводжуватися підписами, а таблиці повинні мати заголовки (орієнтація заголовків таблиці – справа). Розмір шрифту табличного тексту: кегль: 12, Times New Roman. Альбомний варіант рисунків і таблиць не використовують.

Література: у квадратних дужках по тексту [1, с. 2], список літератури подають в кінці тексту в алфавітному порядку або в порядку посилання.

Обсяг тез доповіді: від 1 до 3 сторінок.

Зміст тез має бути близький до тематики кваліфікаційної роботи.

Тема 9. Кваліфікаційна робота магістра

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Магістерська робота та її характеристика.
2. Етапи виконання кваліфікаційної роботи.
3. Вимоги до окремих складових роботи.
4. Вимоги щодо форматування роботи та наукового стилю мовлення.

Методичні рекомендації до виконання завдання

1. Магістерська робота – це самостійна навчально-дослідна робота, що виконує кваліфікаційну функцію, тобто яку готують з метою прилюд-

ного захисту й здобуття академічного звання магістра. Основне завдання її автора – продемонструвати рівень своєї наукової кваліфікації, уміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати конкретні наукові завдання.

2. Підготовку і захист магістерської роботи проводять у декілька етапів:

вибір та уточнення теми, підбір і вивчення літератури;

розроблення плану роботи;

підготовка тексту магістерської роботи та її оформлення;

підготовка роботи до захисту, в тому числі й попередній захист на засіданні кафедри;

захист магістерської роботи на засіданні ДЕК.

Структура магістерської роботи: титульний аркуш; зміст; вступ; розділи і підрозділи основної частини; висновки; список використаної літератури; додатки (за необхідністю).

3. Початковим етапом у підготовці магістерської роботи є створення здобувачем її плану. Його складають після попереднього вивчення основних джерел літератури та осмислення матеріалу. Цей план, який здобувач узгодив з науковим керівником, має репрезентувати комплексний, системний підхід до вирішення базової проблеми і складається з двох-трьох чітко сформульованих найбільш важливих питань, які розкривали б сутність вибраної теми.

Вимоги до вступу, основних розділів, висновків подано в «Методичних рекомендаціях до написання та захисту кваліфікаційної роботи».

4. Текст магістерської роботи розташовується на одному боці стандартного паперу формату А4 (210×297 мм). Магістерську роботу друкують за допомогою комп'ютера. Під час використання персонального комп'ютера встановлюють такі відступи та інтервали – інтервал 1,5, розмір шрифту – 14, Times New Roman. Розміри полів: згори – 20 мм, знизу – 20 мм, ліворуч – 30 мм, праворуч – 10 мм. Сторінки нумерують у правому верхньому куті. Нумерацію починають з титульного аркуша, але на ньому номер не ставлять.

Перелік використаної літератури розташовують наприкінці кваліфікаційної роботи з нової сторінки. Усі джерела повинні мати правильний бібліографічний опис, бути розміщеними в алфавітному порядку й оформленими відповідно до ДСТУ 8302:2015.

Практичне завдання. Скласти список джерел відповідно до теми (напрямку) кваліфікаційної роботи (15 джерел). Це мають бути книги

(1–2), монографії (2–3), статті у наукових виданнях (5 – 8), тези (2–3), автореферати дисертацій або дисертації (2–3) та ін.

Методичні рекомендації до вирішення практичних завдань

Підручники не є науковою літературою і посилання на них небажане. 40 % джерел мають бути за останні 5 років (2019 – 2024 рр.)

Джерела мають бути українською або англійською мовами. Не слід використовувати мову агресора у сучасних наукових дослідженнях або посылатись на російськомовні джерела.

Оформлення. Згідно із наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (zareєстровано в Мін'юсті 3 лютого 2017 року № 155/30023) МОН України спростило вимоги до оформлення списку використаних джерел. Зокрема, на вибір можна використовувати Національний стандарт України «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. ДСТУ 8302:2015» або один зі стилів, віднесених до рекомендованого переліку стилів оформлення списку наукових публікацій, які є загальноновживаними у зарубіжній практиці оформлення наукових робіт.

Цей стандарт є регламентованим документом для оформлення бібліографічних посилань та бібліографічних списків посилань у наукових роботах. Він установлює види бібліографічних посилань, правила та особливості їхнього складання й розміщення в документах.

Приклади оформлення літературних джерел подано в додатку Е.

Завдання для самостійної роботи. Апробувати один із методів емпіричного дослідження (той, що буде застосовано в процесі підготовки магістерського дослідження) на п'яти особах і подати його результати (опис застосованого методу, загальні дані про осіб-респондентів, аналіз одержаного результату).

Методичні рекомендації до самостійної роботи

Пілотажне дослідження – це попереднє дослідження якоїсь проблеми, що передуює основному дослідженню і здійснюється з метою перевірки якості його підготовки. Основна його функція – перевірка правильності задуманого дослідження, уточнення його завдань і висунутих на основі теоретичного аналізу гіпотез, апробація методики і програми. Нерідко в результаті пілотажного дослідження формують нові гіпотези і відкидають те, що в процесі апробування не підтвердилося.

Рекомендована література

Основна

1. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Методика та організація наукових досліджень в психології : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 360 с.
2. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
3. Вихрущ В. О., Козловський Ю. М. Методологія та методика наукового дослідження : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. 336 с.
4. Вітченко А. О., Вітченко А. Ю. Основи наукових досліджень у вищій школі : підручник. Київ : ФОП Ямчинський О. В., 2020. 272 с.
5. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.
6. Valsiner J. From methodology to methods in human psychology. Springer, Cham, 2017. 115 p.

Додаткова

7. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання ДСТУ 8302:2015. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/files/dstu-8302-2015.pdf> (дата звернення 16.01.2024 р.).
8. Власенко Л., Ладанюк А., Кишенько В. Методологія наукових досліджень. Київ : Ліра-К, 2018. 352 с.
9. Зразок та правила написання якісної наукової статті. URL: <https://naurok.ua/student/blog/zrazok-ta-pravila-napisannya-yakisno-naukovo-statti> (дата звернення 16.06.2024 р.).
10. Кодекс академічної доброчесності Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця. URL: <https://www.hneu.edu.ua/kodeks-akadem-dobrochesnosti/>.
11. Марцин В. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / В. С. Марцин, Н. Г. Міценко, О. А. Даниленко. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-book-162.html> (дата звернення 16.01.2024 р.).
12. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях) : навч. посіб. Суми : СНАУ, 2020. 220 с.

13. М'ясоїд П. Метатеоретичний аналіз у психології // Психологія і суспільство. 2017. № 4 (38). С. 54–82.
14. Посилкіна О. В. Методологія наукових досліджень та інноваційний розвиток : навч. посіб. / О. В. Посилкіна, О. В. Літвінова, Ю. С. Братішко. Харків : НФаУ, 2020. 220 с.
15. Пустовойт Б. А., Федяй І. О. Навчальний посібник для проведення практичних занять з «Основ науково-дослідної роботи». Харків : ХДАФК, 2017. 143 с.
16. Ушакова І. М. Теоретико-методологічні проблеми психології : Курс лекцій. Харків : НУЦЗУ, 2016. 191 с. URL: [http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/1242/Teoretiko_metodolog_problemi_psih_\(Ushakova\)_Kurs_lekc.pdf](http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/1242/Teoretiko_metodolog_problemi_psih_(Ushakova)_Kurs_lekc.pdf) (дата звернення 16.06.2024 р.).
17. Як писати тези. URL: <https://naurok.ua/student/blog/yak-pisati-tezi-scho-take-tezi-i-h-prikladi> (дата звернення 16.06.2024 р.).
18. Pashler H. Harris CR: Is the Replicability Crisis Overblown? Three Arguments Examined // Perspectives on Psychological Science. 2012. No. 7 (6). Pp. 531–536.
19. Quintana S. M., Minami T. Guidelines for Meta-Analyses of Counseling Psychology Research // The Counseling Psychologist. 2006. No. 34. Pp. 839–877.

Інформаційні ресурси

20. Кодекс академічної доброчесності Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця. URL: <https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/11/Kodeks-akademichnoyi-dobrochesnosti.pdf>.
21. Пошукова система наукової літератури. URL: <https://scholar.google.com.ua/schhp?hl=uk>.
22. Пошукова система Base. URL: <https://www.base-search.net/>.
23. Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII від 01.07.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
24. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України № 848-VIII від 26.11.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.
25. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM). URL: <https://oai.org.ua/>.
26. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>.
27. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка. URL: <http://korolenko.kharkov.com>.

Додатки

Додаток А

Вибір та обґрунтування теми наукового дослідження

Потреба в проведенні дослідження з'являється в тій чи іншій ситуації, яку необхідно вирішити для того, щоб йти вперед, вирішувати проблеми. Щоб проводити наукові дослідження необхідно розбиратися в понятійному, категорійному апараті дослідження. Власне категорійний апарат наукового дослідження складає суттєву основу наукового пошуку, без знання якого творчий процес неможливий.

Під час проведення дослідження розділяють:

- науковий напрям;
- проблему;
- комплексну проблему;
- тему;
- питання.

Науковий напрям – це сфера наукового дослідження колективу або окремих дослідників, яка присвячена вирішенню якихось певних великих фундаментальних, теоретичних та емпіричних задач у певній галузі науки.

Проблема – це складне наукове завдання, яке охоплює значну галузь досліджень та має перспективне значення. Наукова проблема є результатом глибокого вивчення практики і наукової літератури, характеризує реальний рух пізнавального процесу та фіксує його суперечності на певному стані розвитку науки, тому у науковому дослідженні необхідно виокремити проблему як поле пошуку для того, щоб рухатися вперед. Декілька проблем, об'єднаних одною метою, становлять комплексну проблему.

Кожна проблема містить ряд тем. Тема – це наукове завдання, яке охоплює визначену галузь дослідження і водночас є частиною проблеми.

Питання – це малі, невеликі наукові завдання, які можливо зарахувати до конкретної галузі наукових досліджень.

Важливим етапом наукових досліджень є постановка проблеми, яка містить:

- формування проблеми;
- розроблення структури проблеми;
- установлення актуальності проблеми.

Кожне наукове дослідження повинно мати: мету; завдання дослідження; об'єкт дослідження; предмет дослідження; методи дослідження; робочу методику. Ці позиції конкретизують тему дослідження.

Послідовність роботи з вибору теми – здійснення таких етапів:

1. Визначення напрямку.
2. Вибір теми.
3. Уточнення теми.
4. Конкретизація проблеми (відбувається через визначення таких позицій):
 - а) актуальність;
 - б) зв'язок з планами наук, досліджень, робіт та науковими програмами;
 - в) предмет і об'єкт;
 - г) мета та завдання;
 - г') методи;
 - д) очікувані результати (загальний огляд, новизна);
 - е) практичне знання;
 - е) структура досліджень;
 - ж) робоча гіпотеза;
 - з) необхідний інструментарій;
 - и) очікуваний ефект від практичного застосування.

Тема наукового дослідження має відповідати ряду ознак і якостей. Тема повинна бути актуальною, мати ознаки наукової новизни, мати невеликий термін розроблення та втілення, мати вірогідність втілення, бути ефективністю.

Актуальність теми – це переконаність у тому, що раніше подібні роботи не виконувалися, що тема є сучасною та необхідною на цьому етапі розвитку суспільства і має соціальне значення. Для того, щоб довести актуальність і сучасність теми, треба довести наявність недоліків (чи порушень) у практиці, пов'язаних із недоліками наукових розробок. Після цього слід указати завдання, які необхідно вирішити, щоб проблеми виробництва перестали бути гострими.

Наукова новизна – це ознака, за якою отриманий результат відрізняється від раніше отриманого. Ступінь цієї відмінності можуть визначатися так: вперше одержані; отримали подальший розвиток; удосконалені.

Результати дослідження, їхня інтерпретація та узагальнення

Під інтерпретацією розуміють сукупність значень (смислів), які приписують певним чином різним даним. Отже, інтерпретувати експериментальні дані означає надати певний смисл отриманим у дослідженні результатам.

Виокремлюють такі рівні інтерпретації даних експериментального дослідження психіки:

змістовий, який передбачає якісний аналіз сукупності емпіричних об'єктів (наприклад, учасників малої групи) і стосунків між ними (наприклад, міжособистісних взаємин), побудову моделі реальності (наприклад, соціометричну);

формальний, який полягає у кількісному аналізі сукупності результатів вимірів, коли кожному об'єкту приписують певний формальний символ (як правило, число) таким чином, щоб зв'язки між елементами системи відображали відповідні відношення між емпіричними об'єктами (наприклад, кількість виборів у групі певного її члена співвідносять з його статусом у цій групі).

Інтерпретація результатів експериментального дослідження передбачає оцінювання правильності прийняття рішення про експериментальний ефект, насамперед, на основі міркувань щодо достовірності статистичного рішення, ймовірності помилок 1-го і 2-го роду, а також щодо особливостей переходу між різними рівнями гіпотез: статистичних і експериментальних, експериментальних і теоретичних. При цьому важливо зіставити ймовірність основного і конкуруючих психологічних пояснень фактів, які були отримані в експерименті.

Необхідними є також міркування щодо припустимих рівнів узагальнення в психологічній реальності, що досліджувалася в експерименті, можливості перенесення виявленого ефекту на інші ситуації, популяції тощо. Часто це також розв'язання питання про співвідношення випадкового і закономірного стосовно даної сфери психічної реальності.

Крім того, необхідним є співвіднесення обґрунтованості зроблених узагальнень з іншими теоретичними позиціями чи «здоровим глуздом», з іншими інтерпретаціями, які можна припустити, маючи на увазі асиметрію висновків щодо істинності узагальнених тверджень.

Отже, складовими інтерпретаційного етапу експериментального дослідження в психології є оброблення даних, їхнє пояснення і узагальнення.

Оброблення даних у цілому спрямована на переведення «сирих» даних у значущі результати, пошук основних параметрів розподілу даних – показників центральної тенденції (моди, медіани, середнього арифметичного тощо) і дисперсії значень навколо цієї центральної тенденції.

Першим етапом оброблення є упорядкування даних, тобто їхня класифікація і групування через табулювання (складання таблиць, в яких результати розподілені групами «сирих» значень, частот або відсотків), геометричне зображення залежностей між змінними (побудова полігонів частот, гістограм, графіків, графів, діаграм тощо).

Далі, як правило, проводять статистичне оброблення даних. Зокрема, у функціональних експериментах на основі графічного зображення даних проводять пошук закону, який пов'язує залежну і незалежну змінні. Крім того, здійснюють пошук значущих відмінностей з метою висновку про неможливість прийняття чи відхилення статистичної нуль-гіпотези або встановлення наявності та інтенсивності зв'язку між змінними. За необхідності проводять факторний, кластерний, дисперсійний аналіз тощо.

Пояснення експериментальних результатів полягає у кожному конкретному випадку у визначенні можливості характеристики встановленого типу відношень як часткового випадку вже відомого закону. Тобто, під час пояснення дослідник орієнтований на пошук більш широкої системи зв'язків, до якої можна долучити експериментальні факти.

Розпізнають такі схеми пояснень:

1. Дедуктивна схема, за якої те, що пояснюється, становить логічний наслідок певних пояснювальних посилок
2. Імовірнісна схема, за якою те, що пояснюють, хоча і не впливає формально з пояснювального, але уявляється ймовірним за певних значень пояснювальних посилок

3. Функціональне пояснення через висвітлення функції, яку відіграє, що пояснюють, у складній системі дійсності
4. Генетичне пояснення через виведення характерних властивостей і особливості того, що пояснюють, як результату його попередніх етапів

Заключним моментом інтерпретації є узагальнення експериментальних даних, яке полягає у виявленні об'єктів і умов дійсності, на які можна поширити результати експерименту.

Різновидами узагальнення є:

узагальнення ситуації або умов дослідження – просторово-часових, умов діяльності досліджуваного, особливостей експериментального завдання тощо, яке можливо, коли ті самі залежні змінні вивчають у різних ситуаціях; коли дослідник варіює відповідні додаткові змінні з метою встановити інваріантність експериментальних результатів;

узагальнення відповіді – залежної змінної можливе, якщо вивчають різні її прояви різними експериментаторами з метою виявлення впливу цих проявів на результати дослідження;

узагальнення на рівні об'єкта дослідження (особистості та групи) можливе за умови репрезентативності вибірки; при цьому обмеженнями є біологічні характеристики (конституціональні особливості, стан здоров'я, стать, вік, раса тощо) і соціокультурні характеристики (відмінності культури, етнопсихологічні особливості); можливість подолання цих обмежень розглядають відповідно в диференціально-психологічних і кроскультурних дослідженнях;

узагальнення відношень із часткового зв'язку між конкретними фактами (наприклад, дзвінок – виділення слини) до генералізованого узагальнення всіх видів подібної поведінки (умовний рефлекс як зв'язок між будь-якими незалежними один від одного стимулами).

Визначення об'єкта, предмета, мети та завдань дослідження

У методології наукових досліджень розрізняють поняття «об'єкт» і «предмет» пізнання.

Об'єктом пізнання (дослідження) прийнято називати те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника, процес або явище, яке породжує проблемну ситуацію, вибрану для дослідження. Відповідно це та сукупність зв'язків, відносин та властивостей, яка існує об'єктивно в теорії та практиці та є джерелом необхідної для дослідника інформації.

Як об'єкт пізнання визначають лише ті зв'язки, відносини, властивості реального об'єкта, які включені до процесу пізнання. Будь-який об'єкт дослідження – це певна сукупність властивостей та відносин, яка існує незалежно від дослідника, але ним відображається.

Предмет пізнання (дослідження) – досліджувані з певною метою властивості об'єкта.

Під час визначення предмета й об'єкта дослідження необхідно з'ясувати: предмет і об'єкт дослідження є новими чи традиційними. Відповідно, можливі такі комбінації новизни предмета й об'єкта дослідження:

- новий предмет – новий об'єкт;
- новий предмет – традиційний об'єкт;
- традиційний предмет – новий об'єкт;
- традиційний предмет – традиційний об'єкт.

Об'єкт та предмет пізнання не одне й те саме, хоча нерідко їх неpravомірно ототожнюють. Визначаючи об'єкт дослідження, необхідно відповісти на запитання: що розглядається? А предмет означає аспект розгляду, дає уявлення про те, як розглядається об'єкт саме в цьому дослідженні, цим дослідником.

Співвідношення об'єкта та предмета дослідження можна коротко охарактеризувати так: об'єкт об'єктивний, а предмет суб'єктивний (до речі, предмет англійською – subject).

Незважаючи на очевидність наведених міркувань, як показує практика, розпізнавання цих категорій дається зі складністю. Найбільш поширеним непорозумінням, що фактично ліквідовує різницю між цими

поняттями, є уява про предмет дослідження як визначення якоїсь ділянки або частини об'єкта, що вибраний для дослідження: «об'єкт ширше (це загальне), а предмет вужче (це часткове)». Але різниця між цими поняттями не зводиться до розмірів того чи іншого. Предмет – не частина, відрізана від об'єкта, а спосіб, аспект його вивчення. Об'єкт розглядають весь, цілісно. Предмет дослідження – все те, що знаходиться у межах об'єкта дослідження у визначеному аспекті розгляду.

Виходячи з назви наукової роботи, визначеного об'єкта та предмета, формулюють мету дослідження, що характеризує, яку найбільш важливу проблему або завдання має намір вирішити дослідник.

Мета дослідження – це очікуваний кінцевий результат, який зумовлює загальну спрямованість і логіку дослідження (теоретичного або прикладного).

Мету визначають відповіддю на запитання: «Для чого проводять дослідження?». Чітке формулювання конкретної мети – одна з найважливіших методологічних вимог до програми наукового дослідження. Мета дослідження полягає у вирішенні наукової проблеми шляхом удосконалення вибраної сфери діяльності конкретного об'єкта. Поставленої мети треба обов'язково досягти, на завершальному етапі досліджень необхідно перевірити, чи відповідають висновки поставленій меті. Мету формулюють лаконічно, вона повинна точно виражати те основне, що намагається зробити дослідник.

Завдання дослідження визначають для того, щоб більш конкретно реалізувати його мету. Завдання наукового дослідження, як правило, полягають у такому:

вирішення теоретичних питань, які пов'язані з проблемою дослідження (введення до наукового обігу нових понять, розкриття їхньої сутності і змісту; розроблення нових критеріїв і показників; розроблення принципів, умов і факторів застосування окремих методик і методів);

виявлення, уточнення, поглиблення, методологічне обґрунтування суттєвості, природи, структури об'єкта, що вивчають; виявлення тенденцій і закономірностей процесів; аналіз реального стану предмета дослідження, динаміки, внутрішніх протиріч розвитку;

виявлення шляхів та засобів удосконалення явища, процесу, що досліджують (практичні аспекти роботи); обґрунтування системи заходів, необхідних для вирішення прикладних завдань;

експериментальна перевірка розроблених пропозицій щодо вирішення проблеми, підготовка методичних рекомендацій для їхнього використання на практиці.

Завдання повинні розглядатись як основні етапи наукового дослідження. Частіше за все формулювання таких завдань здійснюють у вигляді певного набору підпитань. Наприклад, «виявити ...», «розробити ...», «експериментально перевірити ...» тощо.

Види типових завдань

Науковий напрям досліджень у будь-якій галузі науки визначають колом типових завдань, спрямованих на її розвиток.

Фізичне завдання – виявлення закономірностей механічних, електричних, хімічних, теплових явищ, що впливають на якість технологічних процесів, енерговитрати, матеріали.

Завдання з ідентифікації (опису) – математичний опис причинних зв'язків між вхідними, змінними і вихідними характеристиками різноманітних процесів.

Завдання з оптимізації – знаходження оптимального співвідношення вхідних змінних для забезпечення заданих вимог до процесу.

Пошукове завдання – знаходження найбільш ефективного шляху, що веде до задоволення вимог, які виникають.

Виробничі завдання – випробування нових конструкцій обладнання; знаходження оптимальних міжремонтних періодів під час експлуатації обладнання та ін.

Формулювання мети і визначення завдань наукового дослідження – один з найважливіших творчих етапів вирішення проблеми. Мета і завдання дослідження повинні бути чітко викладені, передбачати розроблення нових напрямів розвитку або вдосконалення існуючої методології чи створення нових методик.

Методика написання наукової статті

Науково-дослідна та інноваційна робота є найважливішим аспектом формування особистості майбутнього вченого та фахівця високої кваліфікації, слугує потужним засобом селективного відбору кадрів для підготовки молодих учених, збереження і відновлення наукових шкіл.

Під час вибору напряму науково-дослідницької роботи треба врахувати, що пошуково-дослідницька тема повинна бути:

- а) актуальною як з практичного, так і з теоретичного поглядів;
- б) посильною для виконання;
- в) перспективною для подальшого продовження роботи в цьому напрямі;
- г) достатньо забезпеченою відповідним первинним матеріалом;
- г') безумовно, цікавою для дослідника, що стимулює пошукову ініціативу.

Намітьте план та етапи основних заходів подальшої роботи над темою. Для їхньої реалізації передбачте: обґрунтування теми, вибір об'єкта і визначення мети дослідження; добір і аналіз наукової літератури з вибраної теми, розроблення гіпотези; складання плану та структури роботи, розроблення програми і методики дослідження; створення своєї картотеки, проведення науково-дослідницького експерименту в лабораторіях, пошукових експедиціях, партіях тощо; за можливості створення своєї експериментальної бази; використання інтернету тощо; проведення дослідження та узагальнення його результатів, висновки; оформлення пошуково-дослідницької роботи; рецензування роботи, захист одержаних результатів.

Написання наукової статті вимагає передусім чіткого уявлення про рівень розроблення досліджуваної теми в науці. Ось тому потрібно ознайомитись із основною літературою, що стосується вибраної теми (монографії, статті). У пошукові цієї літератури допоможуть систематичний та алфавітний збірники, а також різноманітні бібліографічні покажчики.

Традиційно структура наукової роботи містить такі компоненти:

- вступ;
- основну частину;
- висновки;
- перелік використаної літератури.

Наукова стаття – це один із основних видів наукової роботи. Вона містить викладення проміжних або кінцевих результатів наукового дослідження, висвітлює конкретне окреме питання за темою дослідження, фіксує науковий пріоритет автора, робить її матеріал надбанням фахівців.

Наукову статтю подають до редакції у завершеному вигляді відповідно до вимог фахового журналу. Оптимальний обсяг наукової статті – 0,5 – 0,8 авторського аркуша (макс. до 30 000 знаків з пробілами).

Рукопис статті зазвичай має містити повну назву роботи, прізвище та ініціали автора, анотації двома мовами (українською, англійською), список використаної літератури двома мовами (мовою авторського оригіналу та англійською References).

Стаття має просту структуру, її текст не поділяють на розділи і підрозділи. Умовно в тексті можна виокремити такі структурні елементи.

Вступ – постановка наукової проблеми, її актуальність, зв'язок з найважливішими завданнями, що постають перед Україною, значення для розвитку певної галузі науки або практичної діяльності.

Основні (протягом останнього часу) дослідження і публікації, на які спирається автор; сучасні погляди на проблему; труднощі під час розроблення питання, виокремлення невирішених питань у межах загальної проблеми, котрим присвячена стаття.

Формулювання мети статті (постановка завдання) – описано головну ідею публікації, яка суттєво відрізняється від сучасних уявлень про проблему, доповнює або поглиблює вже відомі підходи; акцентовано увагу на введення до наукового обігу нових фактів, висновків, рекомендацій, закономірностей або уточнення відомих раніше, але недостатньо вивчених. Мета статті впливає з постановки наукової проблеми та огляду основних публікацій з теми.

Викладення змісту власного дослідження – основна частина статті. У ній висвітлюють основні положення і результати наукового дослідження, особисті ідеї, думки, отримані наукові факти, виявлені закономірності, зв'язки, тенденції, програма експерименту, методика отримання та аналіз фактичного матеріалу, особистий внесок автора в досягнення і реалізацію основних висновків тощо.

Висновки, в яких формулюють основні думки автора з описаного питання, рекомендації та їхнє значення для теорії і практики, суспільна значущість; коротко окреслюють перспективи подальших розвідок з теми.

Жанр наукової статті вимагає дотримання певних правил:

на початку статті розміщують прізвище та ініціали автора(-ів); указують відомості, що доповнюють дані про автора (науковий ступінь, вчене звання, якщо є, посада та місце роботи, ORCID);

назва статті стисло відображає її головну ідею, думку (якомога менше слів, краще – до п'яти);

анотація та ключові слова двома мовами. Анотацію англійською мовою подають розширено (1 800 знаків із пробілами, ключові слова в цю кількість знаків ураховують);

у вступі варто зробити короткий опис поставленої проблеми, ознайомити з авторами, які раніше досліджували це питання, обов'язково зазначити мету цієї роботи (статті);

в основному тексті статті не доцільно ставити риторичні запитання; мають переважати розповідні речення;

не варто перевантажувати текст цифрами у переліках тих чи тих думок, положень;

перелік елементів, позицій бажано починати з нового рядка, відокремлюючи їх одне від одного крапкою з комою;

у тексті прийнятним є використання різних видів переліку: спочатку, на початку, спершу, потім, далі, нарешті; по-перше, по-друге, по-третє; на першому етапі, на другому етапі тощо;

цитати в статті використовують дуже рідко; необхідно зазначити основну ідею, а після неї в квадратних дужках указати порядковий номер джерела зі списку використаної літератури;

усі посилання на дослідників подають на початку статті, основний обсяг статті присвячують викладенню власних думок;

для підтвердження достовірності своїх висновків і рекомендацій не варто наводити висловлювання інших учених, оскільки це свідчить, що ідея дослідника не нова, а була відома раніше і не підлягає сумніву;

стаття має бути завершена конкретними висновками і рекомендаціями.

Приклад аналізу наукової статті

Рева М. М., Тітова Т. Є. Особливості посттравматичного зростання учасників бойових дій із різним ставленням до майбутнього. *Психологія і особистість*. 2024. № 1 (25). С. 129–140.

Авторки представили результати теоретичного та емпіричного дослідження психологічних особливостей посттравматичного зростання учасників бойових дій із різним ставленням до майбутнього.

Показано, що посттравматичний період життя учасників бойових дій навіть у воєнний час може стати періодом їхнього особистісного зростання та підвищення психологічного благополуччя.

Емпіричне дослідження засвідчило, що за показниками посттравматичного зростання половина досліджуваних після травматичного досвіду загалом стали характеризуватися більшою відкритістю у спілкуванні з іншими, позитивним ставленням до життя, емпатійністю. Ще майже третина військовослужбовців-учасників бойових дій стали легше адаптуватися до змін. Водночас, певна частина опитаних не стали більше відчувати впевненість у змозі вирішувати свої життєві проблеми.

Цікаво, що за даними дослідження більшість опитаних військовослужбовців-учасників бойових дій достатньо мотивовані до постановки життєвих завдань у різних сферах, здатні структурувати власне життя, оптимістично ставляться до майбутнього, об'єктивно оцінюють свої можливості, є досить активними у повсякденній діяльності, а також стійкими у постановці життєвих завдань.

Такі дані не співпадають з даними більшості дослідників (і нашими припущеннями) про згубний вплив травмуючих подій на психіку військовослужбовців. Та і у цій статті показаний досить високий показник військовослужбовців, які не здатні до структурування часу власного життя, не прагнуть будувати серйозні плани та не здатні ставити життєві завдання з урахуванням цілісності життя.

Виявлено також основні фактори посттравматичного зростання: ставлення до майбутнього, інтенсивність та якість спілкування. Так, чим вищий рівень позитивного ставлення до майбутнього військовослужбовців, тим більше вони відчують упевненість у власних можливостях вирішувати свої життєві проблеми. Крім того, чим більше близьких, приємних, довірливих відносин з оточуючими мають учасники бойових дій, тим більш позитивним баченням майбутнього вони володіють.

Приклади оформлення бібліографічного опису у списку використаної літератури

Характеристика джерела	Приклад оформлення
1	2
Книги	
Один автор	Ушакова І. М. Геронтопсихологія: підручник. Харків : Міськ-друк, 2014. 236 с.
Два автора	Павлюк М. М., Шепельова М. В. Сучасні психологічні технології надання психологічної допомоги сім'ям постраждалих у подоланні складних життєвих обставин. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2020. 124 с.
Три автора	Пашукова Т. І., Допіра А. І., Дьяконов Г. В. Практикум із загальної психології. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2000. 204 с.
Чотири автори	Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби: метод. рек. / Горленко В. М., Острова В. Д., Сосновенко Н. В., Ткачук І. І. ; за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 106 с.
П'ять і більше авторів	Наративні психотехнології / Чепелева Н. В. та ін. ; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ : Главник, 2007. 144 с.
Колективний автор	Психолого-педагогічні проблеми розвитку особистості: колективна монографія. Кременчук : КрНУ імені Михайла Остроградського, 2016. 356 с.
Багатотомне видання	Грушевський М. С. Твори: у 50 томах. Т. 10. Львів: Світ, 2015. 552 с.
За редакцією	Проблеми психологічної герменевтики / за ред. Н. В. Чепелевої. Київ : Вид-во Національного педагогічного університету ім. Н. П. Драгоманова, 2009. 382 с.
Авторі перекладач	Герман Дж. Психологічні травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору / пер. з англ. О. Лизак, О. Наконечна, О. Шлапак. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 416 с.
Частина видання	
Розділ книги	Помиткіна Л. В. Конгруентний спосіб життя як фактор розвитку індивідуальності особистості. <i>Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій в умовах мережевого суспільства: колективна монографія</i> / за ред. Л. В. Помиткіної, О. П. Хохліної. Київ : ТОВ «Альфа ПІК», 2019. С. 39–43.
Тези доповідей, матеріали конференцій	Літвінова О. В., Мойса Г. В. Статеві особливості прояву компонентів самоставлення у старшокласників. <i>Аспекти гуманізуючого впливу на особистість</i> : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 25–27 жовтня 2017 р. Дніпро : Літограф, 2017. С. 51–53.

1	2
Статті з періодичних видань	Абсалямова К. З., Луценко О. Л. Булінг у середовищі молодшої школи – соціально-психологічні й особистісні аспекти. <i>Вісник Харк. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія</i> . 2013. № 1046. С. 216–221. Onufriieva L., Zubiashvily I., Kocharian A., Lunov V., Barinova N. Phe-nomenon of Money: Social and Psychological Essence and Functions. <i>International Journal of Psychosocial Rehabilitation</i> . 2020. Vol. 24 (3). P. 1629–1642.
Електронні ресурси	
Книги	Москалець В. П. Загальна психологія: підручник. Київ : Ліра-К, 2020. 564 с. ULR: http://lira-k.com.ua/preview/12628.pdf (дата звернення 31.01.2023)
Законодавчі документи	Про перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей / М-во освіти і науки України. URL: https://imzo.gov.ua/2018/10/31/lyst-imzo-vid-30-10-2018-1-9-656-pro-perelik-diahnostychnykh-metodyk-shchodo-vyivlennia-ta-protydii-domashn-omu-nasyt-stvu-vidnosno-ditey/ (дата звернення 28.08.2024).
Періодичні видання	Попова І. В., Мазур Л. М., Сімурова Н. В., Черепанський В. В. Освітнє формування культури еко безпечного розвитку суспільства. <i>Екологічні науки</i> . № 1 (20). Т. 2. URL: http://eco.j.dea.kiev.ua/archives/2018/1/part_2/26.pdf (дата звернення 23.08.2024).
Інші документи	
Законодавчі і нормативні документи (інструкції, накази)	Конституція України: за станом на 1 вересня 2016 року / Верховна Рада України. Харків : Право, 2016. 82 с.
	Про затвердження Порядку забезпечення доступу вищих навчальних закладів і наукових установ, що знаходяться у сфері управління Міністерства освіти і науки України, до електронних наукових баз даних : наказ М-ва освіти і науки України від 2 серп. 2017 року № 1110. Вища школа. 2017. № 7. С. 106–107.
Дисертації автореферати дисертацій	Гірняк А. Н. Психологічні засади модульно-розвивальної взаємодії учасників освітнього процесу в ЗВО : дис. д-ра психол. наук: 19.00.07 / Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2021. 541 с.

Зміст

Вступ.....	3
Методичні рекомендації до семінарських занять, виконання практичних завдань та самостійної роботи	6
Тема 1. Наука та наукове пізнання	6
Тема 2. Наукове дослідження та його принципи	10
Тема 3. Методологія наукового дослідження	13
Тема 4. Методологічні основи психологічного дослідження	17
Тема 5. Академічна доброчесність та нечесність	21
Тема 6. Основи теоретичного дослідження в психології	24
Тема 7. Основні методи емпіричного дослідження	27
Тема 8. Оприлюднення результатів наукового дослідження. Наукові публікації	30
Тема 9. Кваліфікаційна робота магістра	32
Рекомендована література.....	35
Основна	35
Додаткова	35
Інформаційні ресурси	36
Додатки.....	37

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**Методичні рекомендації
до виконання практичних завдань
та самостійної роботи
здобувачів вищої освіти спеціальності «Психологія»
освітньої програми «Психологія»
другого (магістерського) рівня**

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладач **Ушакова** Ірина Михайлівна

Відповідальний за видання *Ж. Б. Богдан*

Редактор *В. О. Дмитрієва*

Коректор *В. О. Дмитрієва*

План 2025 р. Поз. № 92 ЕВ. Обсяг 52 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61165, м. Харків, просп. Науки, 9-А

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*